

פרשת בשלח: האם יש לברך כשרואים את ים התיכון

פתיחה

בפרשת השבוע עוברים בני ישראל את ים סוף, בדרכם להר סיני: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בֵּיבֶשֶׁת וְהַיָּם לִהְיוֹת חֹמָה מִיָּמִינָם וּמִשְׁמָאלָם". ההבנה הפשוטה והמקובלת היא, שהים נבקע לשניים ובני ישראל עברו מצד לצד. הבנה שונה מופיעה ב**תוספות** (ערכין טו ע"א ד"ה כשם) שסברו, שבני ישראל נכנסו לים, אך עשו בתוך הים מעין חצי עיגול ויצאו חזרה באותו הצד ממנו נכנסו.

הסיבה שהגיעו למסקנה זו היא, שהגמרא בערכין (שם) כותבת שהיו בבני ישראל קטני אמנה שסברו, שכשם שבני ישראל יעלו מצד אחד של הים, כך המצרים יעלו. כיוון שהתוספות הבינו (בטעות) שארץ ישראל נמצאת מיד לאחר ים סוף, טענו שלא מסתבר שהיו בבני ישראל שסברו שהקב"ה יעביר את המצרים בים לארץ ישראל. לכן צריך לומר, שבני ישראל יצאו מאותו צד ממנו עלו, ולכן היה מקום לקטני האמנה בבני ישראל לחשוש שהמצרים יגיעו דרך המדבר ללא צורך לעבור דרך הים, ובלשונם:

"יש לתמוה, איך היו ישראל באותו הדור כל כך מקטני אמנה שסברו, שכך יעשה הקדוש ברוך הוא נסים למצרים להעבירם מארצם לארץ ישראל? ואומר רבי בשם אביו רבי שמואל שישראל לא עברו הים לרחבו מצד זה לזה, אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר לצד אחד, כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים."

בעקבות בני ישראל שחצו את הים, נעסוק השבוע בשאלה איזו ברכה יש לברך כאשר רואים מקום שנעשו בו ניסים, והאם צריך ממש נס היוצא מגדר הטבע, או שדי במעשה יוצא דופן. כמו כן נעסוק בשאלה איזו ברכה יש לברך כאשר רואים את הים הגדול, ואיזו ים הוא הים הגדול, התיכון או האוקיינוס.

מקום שנעשו בו ניסים

על אלו ניסים יש לברך את ברכת הניסים? הגמרא במסכת ברכות (נד ע"א) דנה בשאלה זו וכותבת, שיש שני סוגי ניסים, נס שנעשה לכל עם ישראל, ונס שנעשה לאדם פרטי. כאשר אדם רואה את המקום המדויק בו נעשו ניסים לכל עם ישראל (לדוגמא, החלק בו עברו בני ישראל בים סוף), עליו לברך "ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה" - גם אם הוא דור חמישים לנס.

לעומת זאת, כאשר נעשה נס לאדם פרטי והוא מברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה', לא ברור שכל צאצאיו עד סוף כל הדורות צריכים לברך. **הרי"ף** (מג ע"א) ו**הרמב"ם** (ברכות י, ט) סברו, שהוא, בנו ובן בנו צריכים לברך, אך לא יותר מכך. הסברא לכך שרק הם צריכים לברך על הנס שאירע לו היא, שהם מחויבים בכבודו - ויש בברכה על הצלתו נתינת כבוד (ועיין מעדני יו"ט ברכות ט, ב).

הרשב"א (ד"ה וניסים) הוסיף וכתב, שגם כל יוצאי חלציו שנולדו לאחר הנס צריכים לברך. הסברא לכך היא, שהם הושפעו מכך שאבי אביהם ניצל ובזכות זה הם בחיים, וכך פסק **השולחן ערוך** (ריח, ד). בפשטות מדברי הרשב"א משמע, שרק אם הצאצאים נולדו לאחר שנעשה לסבם נס, עליהם לברך, כיוון שרק במקרה זה הנס משפיע באופן ישיר על חייהם, וכן פסק **האליה רבה** (שם).

על אלו ניסים מברכים

מה מוגדר נס המחייב ברכה?

א. כאשר הגמרא מונה את הניסים שעל הציבור והיחיד לברך עליהם, היא מונה מקרים חריגים היוצאים מטבעו של עולם כמו אדם שהיה צמא במדבר ונבקע לו מעיין מים, או מי שניצל מגמל מופרע בכך שנבקעה לו באופן ניסי פרצה בגדר. בעקבות כך טען **האבודרהם** (ברכות הראייה והשבח) בשם **רבי אשר מלוניל**, שאם אדם ניצל מגנבים שפרצו לביתו או שזרקו עליו אבן והיא לא פגעה בו - הוא לא צריך לברך 'שעשה לי נס במקום הזה'.

אמנם, כפי שעולה מהמשך דבריו, אין הכוונה בהכרח למאורע הנוגד את חוקי הטבע, אלא למקרה מופרך ולא הגיוני. שהרי הקשה, מדוע מברכים על הנס של פורים למרות שלא מדובר בנס החורג את כללי הטבע, ותיירך, שלא מצוי שאדם (= אחשוורוש) הורג אלף אנשים מבני עמו בעבור אשה אחת (= אסתר) או שמשנים את חוקי פרס ומדי (= והתירו ליהודים להתגונן באגרות מרדכי).

כדבריו נקטו להלכה גם **המגן אברהם** (שם, יב), **הגר"א** (ד"ה י"א) ו**הבן איש חי** (עקב, יב), ולכן פסקו שאשה שילדה, על אף שהיא יכולה לברך ברכת הגומל על הסכנה שיצאה ממנה, אין לה לברך ברכת ברוך שעשה לי נס כי (ברוב מוחלט של המקרים) לא צריך מעשה היוצא מגדרי הטבע כדי שלידה תתנהל כראוי והתינוק והיולדת ייצאו בשלום, ובלשון האבודרהם:

"כתב רבי אשר מלוניל הא דמברכין דווקא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם או מדרך התולדה, כגון מעברות הים ומעברות הירדן והדומה להם וכמר בריה דראבנא דאיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה עינא דמאי בפקתא דערבות (= יוצא לו מים במדבר) אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך."

ב. **השולחן ערוך** (ריח, ט) סבר שיש חולקים על דברי האבודרהם, ולשיטתם יש לברך שעשה לי נס גם על מאורעות שלא יוצאים מגדר הרגיל. משום כך פסק להלכה, שבמקרה בו קרה נס שאינו יוצא מגדר הרגיל (שלשיטת האבודרהם אין לברך עליו), כדאי לברך בלי שם ומלכות, על מנת שמצד אחד לצאת ידי חובת הסוברים שיש לברך, ומצד שני בלא שם ה' לחשוש לסוברים שאין צורך.

ברכת הים הגדול

כחלק מהברכות אותן מונה המשנה בברכות שיש לברך אחת לשלושים יום (כאשר גם ברכת הנס שראינו לעיל כלולה בה), ישנה ברכת הרואה את הים הגדול¹. הסיבה שיש לברך רק אחת לשלושים יום היא, שברכה זו היא תוצר של התפעלות האדם מהטבע, ולכן

¹ יש להעיר, שלדעת **הראב"ד** (כתוב שם, מד ע"א בדה"ר) כל ברכות אלו (וכן ברכות הרעמים ועוד) כלל אינן נאמרות בשם ומלכות. בטעם הדבר נימק, שכל ברכה שאינה קבועה במעגל השנה הינה רשות, ואין חובה על האדם לברכה - משום כך לא תיקנו אותה חכמים בשם ומלכות. אמנם, רוב ככל הראשונים חלקו וסברו, שברכות אלו נאמרות בשם ומלכות, וכן נפסק להלכה ועל בסיסם המשך הדיון בדף.

קבעו זמן קבוע בו אדם ממוצע מתפעל מחדש². איזו ברכה יש לברך כשרואים את הים הגדול? נחלקו הראשונים:

א. **הטור** (או"ח רכח) הבין, שבעניין זה יש מחלוקת בין תנא קמא לרבי יהודה במשנה. תנא קמא כותב, שהרואה ימים, נהרות גבעות וכו' מברך עושה מעשה בראשית, ואילו רבי יהודה שדרכו לברך ברכות מדויקות יותר (כמו 'בורא מיני דשאים') חולק וכותב, שהרואה את הים הגדול מברך 'ברוך שעשה את הים הגדול'. להלכה פוסקים כדעת תנא קמא, שכן דעת רוב החכמים.

ב. **הרמב"ם** (ברכות י, טו) חלק והבין, שעל אף שבדרך כלל אין יש מחלוקת בין חכמים לרבי יהודה בפירוט הברכות, בברכת 'עושה הים הגדול' תנא קמא ורבי יהודה לא חולקים, ורבי יהודה מפרש את דברי תנא קמא. תנא קמא שהזכיר את ברכת עושה מעשה בראשית דיבר על סתם ימים ונהרות, ואילו רבי יהודה דיבר על ברכת הים הגדול (ועיין בפירוש המשנה ט, ב). ובלשון הרמב"ם:

"על ההרים ועל הגבעות, על הימים ועל המדברות ועל הנהרות, אם ראה אחת מהן משלושים יום לשלושים יום, מברך עושה בראשית. הרואה את הים הגדול משלושים יום לשלושים יום או יותר, מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שעשה את הים הגדול."

להלכה פסקו **השולחן ערוך** (רכח, א) ושאר האחרונים כהבנת הרמב"ם, שעל הים הגדול בגלל חשיבותו יש לברך ברכה מיוחדת, כיוון שהרמב"ם נחשב כפוסק משמעותי יותר מהטור. שנית, גם **הרא"ש** אביו של הטור כתב בתשובה (כלל ד, ס"ד) כהבנת הרמב"ם שיש ברכה מיוחדת לים הגדול (וכנראה הטור לא הכיר תשובה זו, כיוון שבדרך כלל הוא צועד בדרך אביו).

עם כל זאת, במקרה בו אדם בירך בטעות על הים הגדול 'עושה מעשה בראשית' וכדעת הטור, אין הוא צריך לחזור ולברך שוב ברכה כתיקנה, כיוון שכפי שכתב **המשנה ברורה** (ביאור הלכה שם, ד"ה ועל) ברכה 'עושה מעשה בראשית' דומה לברכת 'שהכל', בכך שהיא כוללת את ההודאה על כל תופעות הטבע, שהן מעשי בראשית.

הים הגדול

נחלקו הראשונים והאחרונים בשאלה, מהו הים הגדול אליו מתכוונת הגמרא שיש לברך 'עושה הים הגדול':

א. **הרא"ש** (שם) הבין, שהים הגדול אליו מתכוונת המשנה הוא האוקיינוס, ולא ים התיכון למרות שהתורה (במדבר לד, ו) קוראת לו הים הגדול. בטעם הדבר נימק, שכפי שראינו לעיל במשנה, תנא קמא מונה ראשית את הימים ונהרות, ולאחר מכן רבי יהודה מוסיף את הים הגדול. משמע שכשם ונהרות והימים עליהם מדבר תנא קמא הם בכל העולם, הוא הדין לים הגדול.

עוד הוסיף וכתב, שהסיבה שאין להוכיח מלשון התורה הקוראת לים התיכון 'הים הגדול' שזו גם כוונת הגמרא, שכן התורה דנה ביחס לגבולות ארץ ישראל, ולכן ביחס לארץ ישראל הים הגדול הוא ים התיכון. לעומת זאת הגמרא דנה גם ביחס לשאר העולם, וביחס אליו הוא אינו הים הגדול, וכן פסקו להלכה **המגן אברהם** ו**המשנה ברורה** (רכח, א), ובלשון הרא"ש:

"על הים הגדול שאומר במשנה שמברכים עליו ברוך שעשה את הים הגדול, אם הוא ים אוקיינוס או הים שלנו שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים. יראה שהוא ים אוקיינוס דווקא, אף על פי שבלשון הפסוק (במדבר לד, ו) נקרא ים שלנו הגדול, מכל מקום הכא משמע שהוא ים אוקיינוס."

ב. **השולחן ערוך** (שם) חלק וסבר, שכאשר הגמרא מדברת על הים הגדול - היא מדברת על ים התיכון וכדברי הפסוק במדבר, וכן פסק **הרב עובדיה** (חזון עובדיה ברכות תסז). כך סבר גם **ערוך השולחן** (שם ד) שדקדק מהפסוקים האומרים שאלוקים קרא לאדמה ארץ ולמקווה המים קרא ימים - דווקא מקווה המים שבתוך הארץ (ויים תיכון הוא הגדול ביותר מבין הימים המוקף ארצות) נקרא ימים.

ניתן להביא ראייה מסבירה לשיטתם, שכל הנראה בזמן חז"ל לא ידעו שיש ימים גדולים יותר מים התיכון (גם אם ידעו שיש ים המקיף את העולם), משום כך הגיוני שכאשר הם התייחסו לברכת הים הגדול, התכוונו לים תיכון שאותו הכירו יחסית טוב (אך כפי שנראה להלן, וודאי שגם על האוקיינוס ניתן לברך ולא רק על הים התיכון).

ג. גישה שלישית שהיא גישה אחרונים רבים וביניהם **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה כג, אות כט) ו**המנחת יצחק** (א, קי) סוברת, שכיוון שהמברך ברכת 'עושה מעשה בראשית' יוצא ידי חובה (שהרי כפי שראינו לעיל היא כמו ברכת 'שהכל' שפוטרת הכל), מספק יש לברך עושה מעשה בראשית. ובלשון **הרב שטרנבוך** (תשובות ונהגות ג, עו):

"הרואה ים הגדול מברך שעשה את הים הגדול, ולדעת המחבר היינו ים העובר בקצה ארץ ישראל, אבל הרבה אחרונים חולקים שים הגדול היינו האוקיינוס, כמשמעו ים האטלנטי הגדול מכל הימים ועליו מברכים שעשה ים הגדול, אבל על הים התיכון מברכין עושה מעשה בראשית, וכן נוהגים למעשה כיון שלכולי עלמא באומר עושה מעשה בראשית יצא."

מה הדין כאשר אדם רואה את האוקיינוס? בפשטות במקרה זה לשיטתם יש לברך 'עושה הים הגדול', כיוון שגם אם אין יש ספק האם הים הגדול הוא התיכון, וודאי שהאוקיינוס נחשב הים הגדול לכל השיטות. גישה מחודשת יש **ברב שטרנבוך** (שם) שהבין, שהסוברים שיש לברך על הים התיכון מבינים שיש לברך רק עליו, ולכן גם על האוקיינוס יברכו מספק רק 'עושה מעשה בראשית'.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² משום כך כתב **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה כג, כח), שאדם הרגיל לראות את הזמן את הים אלא שבאופן מקרי לא ראה אותו שלושים יום, וכעת כאשר רואה אותו אינו מתפעל - אינו מברך ברכה זו. בדומה לכך ראינו בעבר (שלח שנה ב') ביחס לקריעה על מקום המקדש שרבים בזמן הזה לא נוהגים בה, שכתב הגרש"ז ליישב שהקריעה על מקום המקדש החרב היא פועל יוצא של הצער, ומשום כך רבים לא נוהגים לקרוע.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com